V. Законът за общественото мнение: Джон Лок

Четири-пет човека трябва да са били, както споменава Джон Лок в труда си "За човешкия разум" [1], които редовно се събирали в лондонското му жилище. Идеята възникнала по време на един разговор, при който спорили по някаква тема, но без да стигнат до какъвто и да било резултат. Така му хрумнало, че може би са тръгнали по грешен път, което значело, че трябвало да подходят по друг начин към проблема. Приятелите намерили идеята за добра и го накарали да подготви за следващия път кратко указание по въпроса. Тъй като настоявали за това, Джон Лок продължил със записките за дискусиите, и по този начин постепенно се оформила книгата. Лондон трябва да е бил чудесен град през 1670 г. Навсякъде се спорело, в парламента, в редакциите на вестниците, в кафенетата, в домашни кръгове. И, както споменава Джон Лок, тогава в края на 30-те си години - всичко това нямало особена връзка, не било предназначено за учените – и тъкмо затова притежавало свежестта на ранния пролетен ден.

Но, след публикуването на труда, Джон Лок не закъснява да се оплаче: "Упрекът към новостта е сред онези силни обвинения, за които се съди през главата на хората тъй, както те съдят за себе си по своите перуки – а именно, според модата, ето защо те не могат да се смятат за по-достоверни от тривиалните поуки." Истината никога и никъде не е печелила гласовете в своя полза, там, където се е появявала: новите мнения, без каквото и да е основание, освен това, че не са общоприети, винаги са били посрещани с недоверие и спорове. Истината, обаче, е като златото "тя е не по-малко истина, когато бъде току що изкопана от мината". [2]

Трябва да различаваме между три вида закони, сочи Джон Лок. Първият е Божият закон, вторият е гражданският закон, а третият е законът за добродетелта и порока, законът за мнението, или репутацията, или също – Лок използува различни имена – законът за модата и преценката за отделната личност. Третият закон Лок пояснява по следния начин: "За да бъде разбран, трябва да вземем предвид, че съюзявайки се в държавни общности, за да се възползват от цялата сила на властта, хората пренебрегват обществеността, така, че да упражнят власт спрямо отделен съгражданин, само доколкото им позволява това законът на тяхната страна; при все това, обаче, запазват способността да мислят правилно или неправилно, да одобряват или да отричат постъпките на онези, сред които живеят и с които общуват". [3]

Репутация, мода: мярата на място

"И, ако се замислим по-внимателно, ще разберем: Кое е добродетел и порок, определяме от мярата за одобрение и неодобрение, или отрицание, възхвала, или порицание на всичко, което, чрез тайно и мълчаливо одобрение в различните общества.... се оценява в околния свят: според тази мяра, съответстваща на възгледите, принципите, традициите на дадено място, постъпките биват одобрявани или отричани" [3] " Никой, който не зачита тра-

дициите и възгледите на своята среда, не е в състояние да избегне последиците от нейната критика и враждебност. Няма да намерите и един от десет хиляди, който да е тъй неотстъпчив и упорит, тъй безчуствен, че да устои на това отицание и неприязън от страна на своя кръг. Трябва да е неестествен и изкривен характерът на такъв човек, който би могъл да се примири с това, да усеща неодобрение навред край себе си. Много хора са търсили самотата и са я превръщали в своя приятелка: но никой, който има човешка същност, не се е примирявал да живее в свят, в който околните – неговите познати и онези, с които говори – да го избягват или да се отнасят към него с неприязън. Това бреме е по-тежко от всичко друго, което би могъл да понесе човек" [4].

Пред нас е пълното описание на онова, което принуждава хората да станат конформисти, страхът да не се окажат изолирани от обществеността, в качеството ѝ на съдебна инстанция. Джон Лок никак не е очарован от това. Подтикван от приятели, в третото издание на своята книга, той променя този абзац, заменяйки го с друга мисъл.

Обвиняват Лок, че релативизира, при това далеч не по най-добрия начин, доброто и злото. Онова, което убягва на божия закон, при него, бива сведено до въпрос на съгласие между отделни личности, относно морала, до модата. Той съвсем не си дава сметка за това какво е закон. Към закона се отнася, както е известно и авторитетът, който се дистанцира от отделната личност, авторитетът и властта, всъщност принуждават хората да спазват закона.

"Тук – казва Джон Лок – бих искал да добавя следното: Онзи, който си мисли, че похвалата и порицанието не са сред силните средства, с които човек бива принуждаван да се приспособява към мнението и правилата на онези, които го заобикалят, явно не е наясно с човешката природа и история. Повечето хора, както видяхме се съобразяват преди всичко, ако не и изцяло, само с този закон на модата; и по този начин вършат само това, което поддържа доброто им име в обществото, към което принадлежат, но малко ги е грижа за божия закон, или този на властта.

Някои хора, а може би и повечето, рядко се замислят сериозно за наказанията, които следват от нарушаването на божите закони. От тези, които правят това, мнозина се успокояват, още когато престъпват този закон, с мисълта за бъдещо опрощение и изправяне на това провинение.

Що се отнася до наказанията, свързани със закона, то хората се ласкаят често с надеждата, че ще останат ненаказани, че нещата ще останат неразкрити. Никой обаче, който е против модата и се сблъска с възгледите на обществото, към което принадлежи, и на което желае да се хареса, не би могъл да избегне неговото порицание и неодобрение." [4]

Лок въвежда терминология на три равнища: По отношение на божия закон се говори за задължения и грях, по отношение на гражданския закон за законосъобразно и незаконосъобразно, при закона за мнението и репутацията, за добродетел и порок. Той илюстрира още, че тези тъй различи мащаби не водят непременно до еднакви резултати, с примера за дуела: "По същия начин противоборството и фехтовката с някой човек.... биват наричани дуел. Ако

разгледаме дуела във връзката му с божия закон, той заслужава да бъде наречен грях. Ако се позовем на нравствения закон, в някои страни той се свързва със смелостта и добродетелта. Ако се съотнесе към обществените закони на някои правителства, той се нарича посегателство срещу капитала" [5].

Опирайки се на изследванията, които провеждаме през XX в. с помощта на нови прогресивни методи за социални проучвания, внимателната диагностика на мненията в средата, която ни заобикаля, можем безусловно да се съгласим с Джон Лок. Той описва социалната природа по нов начин: "Основа за нашето съгласие/ с дадено мнение/ е мнението на другите. На това се дължи обстоятелството, че в Япония човек е хайду, в Турция – мюсюлманин, в Испания – папист....казано иначе, това, което наричаме свое мнение, съвсем не ни принадлежи, то не се формира от нас, а е просто отражение на мнението на другите...." [6]

По отношение на мненията, за които се говори, Джон Лок не поставя никакви граници, но пояснява: преценява се, възхвалата и порицанието се изтъкват. Той също така описва характера на съгласие, който поражда тези мнения, "тайнствено и мълчаливо съгласие" [3]. Ще рече – става дума за един процес, който не е осветлен в достатъчна степен в литературата. Че този процес крие нещо неразбрано, можем да установим и в XX в.

Още нещо впечатлява в казаното: става дума, казва Джон Лок, за мнения, за мярата "на място", "that place" [7]. Това образуване, което индивидът респектира, това съгласие, съществува на определено място, в определено време. За взаимодействието с мнението това означава, че индивидът би могъл да се отдръпне, променяйки мястото си с друго, по-отдалечено, той би могъл и да се надява на времето. Мнението е преходно. Изразът "public opinion" липсва у Джон Лок, при все това, обаче, то се свързва с модерното си значение най-малко в два аспекта. Веднъж по отношение на това, че съгласието се свързва само с общността и следователно с обществеността. И второ – по отношение "на мястото", тази възможно най-голяма откритост, която се съдържа в идеята за място. Сравнено с по-късното понятие "обществено мнение", описанието на Лок е по-категорично, непоколебимо, когато говори за "закон за мнението и репутацията" [8], но той е пожелал да се изрази по-убедително.

Когато Лок използва понятието "закон", той прави това съвсем не токутака, мимоходом и между другото, съвсем не в смисъла, в който го употребява ученият в областта на естествените науки, когато говори за природни закони. Той има предвид закон в юридическия смисъл и пояснява: Действието трябва да бъде последвано от награда или наказание, които не са присъщи на самото действие. [9] Между другото и името, което дава на своя закон е многозначително. Когато говори за "Закон за мнението, или репутацията", става ясно, в каква голяма степен се е влияла представата на Лок за понятието мнение, от репутацията, с която то почти се отъждествява.

Една особеност в текста от Джон Лок, която изпъква още при пръв прочит, е ярко изразеното свидетелство за неговата пионерска природа. Той с истинско пристрастие, описва своя предмет, "модата", "fashion" [10]. Хората съ-

дят за нещата тъй, както за перуките си. Видимата страна и бързата преходност на това пространствено проявление на мнението на дадено място и в дадено време, но и неговият принудителен характер, долкото то се налага, Лок влага в изразителната характеристика на "модата". Той използува думата като важен ключ, за да не бъде разбран погрешно. Мнението, за което говори в "Закона за мненията и репутацията", не би могло да се разглежда като източник на политическа мъдрост, интелектуалната му стойност остава неопределена, познанието трябва да се дири в друга посока.

Джон Лок акцентира върху понятия като "репутация", сиреч социалнопсихологически понятия, които разкриват човека в цялата му зависимост от околния свят, от останалите, от другите. Тъй като хората по принцип не се доверяват на новите мнения, едва ли не само поради това, че те са нови, а не са се превърнали в мода, и не им звучат правдоподобно, Джон Лок търси авторитети от античността, за да се аргументира с тях. Той цитира Цицерон със сентенцията: "Няма на света по добро от законността, похвалата, уважението и честта", при това, както отбелязва Лок, на Цицерон ще да е било добре известно, че това са различни имена, за едно и също нещо [11].

За едно и също нещо? Какво е това нещо?

Според нас: това са всички оценки, които обществеността дава за индивида.